

NOVICE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v saboto 3. februarja 1855.

List 10.

Kam bomo prišli, če bomo z lesom tako gospodarili kakor sedaj gospodarimo?

Kar bodemo tukaj govorili, zadeva vse naše cesarstvo skupej, ne le posamnih dežel.

Za kurjavo samo hišnih peči potrebuje en človek na leto 1 do poldrugi seženj 36 pavcev dolzih derv. Tako je prerajtal Hain v svoji statistiki. Po tem takem se samo derv ali namesto njih kakoga drugega paliva za hišno kurjavo v vsem skupaj v našem cesarstvu požge od 40 do 60 milijonov sežnjev na leto. Pridela se pa na leto derv okoli 36 milijonov sežnjev, premoga 25 milijonov centov *), — 10 centov premoga zdá za kurjavo toliko, kot 1 seženj derv. Iz tega je očitno, da se več derv na leto požge, kakor se jih pridela.

Tesarji, mizarji, kolarji, sodarji in drugi rokodelci potrebujejo na leto naj manj 3 milijone in 600.000 sežnjev lesa.

Fužine požgejo naj manj 2 milijona in pol derv, brez tistega lesa, ki ga v rudnikih sicer potrebujejo.

Kje pa so sedaj še tiste derva, ki jih v solnicah, potašeljnicah, smolarijah, pekarijah, olarijah, žganjarjah, glažutah, opečnicah, cukrarijah, papirnicah, lončarijah, svečarijah, lanišnicah, sušivnicah za sadje in v raznih drugih fabrikah na leto požgó?

Da dobimo saj majhen zapopadek: koliko derv take obertnije in fabrike požgejo, čujmo: kaj nam je slavni prof. Balling o tem povedal:

Od pekarij. Za 100 funtov kruha speči se potrebuje $\frac{3}{80}$ seznja ali blizo 60 funtov mehkih 36 pavcov dolzih derv, in za 40 milijonov ljudi, ki jih živi v avstrijskem cesarstvu, če na vsacega človeka sploh rajtamo 4 cente kruha na leto, 6 milijonov sežnjev.

Od opečnic (cegelnic). Ako se na 1000 opék le $\frac{3}{4}$ seznja okoli 29 pavcov dolzih mehkih derv rajta, se za 2000 milijonov opek, ki se jih v našem cesarstvu na leto izdela, potrebuje poldrugi milijon sežnjev derv.

Od žganjarij. Za 100 funtov krompirja z 5 funti ječmena, iz katerih se naredi 8 bokalov žganja, se potrebuje $\frac{1}{40}$ sezn. ali 40 funtov mehkega lesa; ako se rajta, da se po vsem cesarstvu na leto napravi 3 milijone veder žganja, se potrebuje derv 375.000 sežnjev.

Od olarij (pivarnic). Za 40 veder piva se potrebuje $\frac{3}{4}$ sezn. mehkih derv, za slad iz 100 vagánov ječmena pa $1\frac{1}{4}$ sezn.; po takem za 12 milijonov veder ola blizo 300.000 sežnjev derv. Le za te 4 obertnije je tedaj vsako leto 8 milijonov in pol sežnjev derv potreba.

Za železnice — okoli 300 milj dolge — le za kurjavo se smé naj manj rajtati 1 milijon sežnjev derv

brez lesa, ki se potrebuje za njih stavbe, in brez derv, ki jih požgó v poslopih.

Zdaj pa je treba še za naj manj 1000 mašin, ki jih vodni sopár goni, rajtati blizo 600.000 sežnjev derv.

Gotova resnica je tedaj, da se v našem cesarstvu vsako leto na polveč lesa porabi, kakor se ga pridela. Vsako leto pomanjšujemo tedaj kapital, namesto da bi izhajali z obrestmi (činzi). Kam pa tako gospodarstvo pelje — ni težko zapopasti. Od tod izvira pomanjkanje lesa in derv že v mnogih deželah, — od tod visoka cena njegova, — od tod pa tudi žalostna skušnja, da nekatere avstrijske glažute in fužine, ker morajo derva drago plačevati, ne morejo blaga po taki ceni prodajati kakor ga prodajajo ptuje, ki tedaj zmiraj bolj stiskajo domače in jih spodbijajo.

Te številke, ki smo jih gori razodeli svojim bravcem in ki celó nič niso prenapete, pred prenizke kakor previsoke, očitniše govorijo kakor vse drugo, da naši nasledniki bojo mogli fužine opustiti, da si ne bojo mogli hiš zidati in sto drugih potrebnih stvari napravljati.

„Kaj pač — bo morebiti kdo rekel — naših otrok otroci bojo že kaj drugega najdili, da bojo kurili, če jim bo derv zmanjkalo“ itd.

Nočemo tajiti, da bojo marsikaj morebiti znajdili, pa boljši bi bilo, če bi že zdaj znajdeno bilo, ker bi utegnili sicer prepozno biti.

Spet drugi pravijo: „bojo pa boljši gospodarili z lesom, bojo gojzde bolje oskerbovali, pridniši za novo rejo skerbeli“.

Žalostno je, ako stariši tako skerbé za svoje otroke in jim vse zapravijo, kar so prejeli od svojih prednikov! Tudi ni res, da nova izreja lesa nadomestuje kar ga manjka, — les ne zraste kakor salata ali pa ajda v malo tednih. V 1 letu zamoremo lep gojzd posekati, v 100 letih pa ne zraste!

Naj nihče ne misli, da smo kakošno besedo preveč rekli, ali da ni ravno že tako žalostno z našimi gojzdi, kakor kdo misli.

Od konca do kraja je taka — in Bogu bodi milo, da je taka!

Kam pa bomo po takem gospodarstvu prišli? — je zastavica, ki jo vsak otrok lahko ugane. Čutimo jo že.

Drugokrat bomo govorili, kaj naj bi se počelo, da bi se žalostni prihodnosti, kolikor je moč, v okom prišlo.

(Allg. L. u. F. Z.)

Moje skušnje

o množenji sadnega drevja po natičih.

Kar sem v 6. listu naših „Novic“ bral od nove znajdbe, da se dá nektero sadno drevje tudi po natičih množiti, ni bilo za me nič ravno novega, ker že pred 15 leti sem že bil prepričan, da se gotovo dá tudi na to vižo drevje množiti, posebno jablane, — za hruške pa še nisem vedil.

Ze sem se mislil takrat oglasiti, ko sem bral v „Novicah“ v 31. listu leta 1853, da višji vertnar

*) Šote gosp. Hain ni v prerajt vzel; ker pa tudi tistih derv ni rajtal, ki se porabijo za kurjave učilnic, gostivnic, pisarnic in drugih poslopij, ktere niso stanovitne stanovanlišča, ne bo račun zlo navskriž šel zavoljo tega, da šote ni vzel v prerajt.

družbenega verta v Gradcu gosp. Trumer to poskušajo zametuje in celó prepoveduje, da naj nihče tega ne skuša, ker bi le prazno delo bilo, — pa sem mislil: „molči! z učenimi gospodi se ni lahko prepirati“. Ko pa sem zdaj spet od tega bral, kar se vjema z mojimi skušnjami, ne morem zamolčati, kar tudi jež vém.

Meni je dobro znano, da se natiči primejo in rastejo. Čeravno še nisem poskušal iz tega namena, da bi na to vižo drevje množil, pa se mi je vendar na to oberno, — česar nisem iskal, sem dosegel. Ko sem večkrat kake odrezke pri cepljenji potikoval v ograjo verta, so večidel ozelenéli prvo leto, drugo leto jih je pa le nekoliko rastlo naprej; tisti pa, ktere sem okoli jame vertnega gnojnišča potaknil, so se pa še bolje prijeli. Drugibart sem od cepljene jablane (popred omenjena skušnja je bila le z divjaki) odrezal letno mladiko, ktera je bila blizo 2 čevlja dolga; vtaknil sem jo v zemljo, češ, da bo za cepiče. Ker pa mi ni ravno cepičev manjkalo, je ostala v zemlji, je lepo ozelenela in rastla dve leti; potem sem jo pa z drugim v sadišče mladega drevja (vertno šolo) prestavil. Lepo je bilo viditi drevesce s takimi lepimi koreninicami, ki jih naredi prav pri koncu; ravno tam korenine poganja, kjer se odrezek obraša in le malokteri višje.

Toliko vém jež od tega, in kar sem povedal, je resnica. Kar bom še vprihodnje po poskušnjah zapazil, bom že naznanil po „Novicah“ *). Res je vredno, da to množenje sadnega drevja do konca doženemo.

France Bizjak.

Zgodovinske reči.

Še nekaj od Vipave in starih rimskih zidov.

Gosp. Terstenjak mi je pisal sledeče: „Da je postaja „Fluvio frigidus“ stala kraj Hubla, Vam popolnoma poterdim. Hubel po mojem mnenju naravnost pomeni „fluvius frigidus“, merzlo reko. Korenika indiška *hi* pomeni teči, od tod himavat, frostig, zimovat; pa tudi himje, po odvrženem *h* imje, po spremenjenem *m* ivje, Frost. Ravno to pomeni *hu*, po naše huhlati; (kakor mi kolar teržiški, pridni domorodec V. Kuruk piše, pomeni huhvati, huhlati teči, in sicer se rablja ta beseda od bistrice ali planinskih rek; bistrice huhlajo, zlasti o povodnji ali tekoče skozi ozke grape). Beseda je onomatopoetiška *hu* = *huš* = *frigidus*, merzel. Imenovana reka Hubel res naglo huhlá s planin, in je zraven merzla, toraj je imé prav za prav Huhel, *h* spremenjen v *v* — Huvel, in *v* spremenjen v *o* Hubel“. — Dalje piše: „Ad fornulos“ je brez dvombe prestavek kakošnega Latinca, kteri je morebiti domače Podpeč, Peče itd. prestavil v fornulum, misleč na „peč“ fornax, ne pa na „peč“ saxum, skala“.

Ko sem mu po tem odgovoril, da bi tedaj utegnili Černica biti (Černica, Kernica od korenike kar, ker, sedanje čer) mi je zopet pisal: „Ad Fornulos“ so po mojih mislih Černice. Znal je kakošen rimsk uradnik uprašati staroslovenskega župana, v klopočevi slovenšini: „kako se veli ta kraj?“ Ž. Černice. U. Kaj je to Černice? Ž. Enako besedi peč, pečina. Uradnik nekoliko slovensko razumivši in vedši, da je peč forum, fornax, je Černičane imenoval Fornuli“. Tako gosp. Terstenjak.

Vlani sem že enkrat omenil, da so se rimski zidovi blezo tudi bolj proti jugu stegovali, in niso bili samo pri

Verhniki. Zamorem zdaj nekaj bolj natanko povedati, da so mogle saj vse soteske juliških planin obzidane biti. Razun že znanih zidov v Hrušici je nekaj starega zidú nižje, nad Ternovem na Pivki, namreč na hribu, ki je proti izhodu od cerkve. Pod Verhniko se precej nad Verdóm vleče star zid precej deleč v gojzd. Dalje je na sedlu, kjer je peljala stara tovorna pot od Ljubljane čez Ig v cerkniško dolino, blizo Rakitne namreč nekoliko proti jugu, spet ostanek starega zidú, ki je šel iz enega verha v drugega čez dolinico. Na Bloški Stermici, kjer je blizo cesta po hudem klancu v Soderšico izpeljana, je tudi še lep ostanek starega zidú. Posebno dobro se zna še staro prezidje med Babjem poljem na krajnski, in med Prezidom na horvaški meji; poslednji kraj ima ravno odtod svoje imé, in razvaline zidovja se ondod vlečejo proti severju v goro, ki se Pogorišče imenuje, proti jugu pa čez hrib, ki pod čubransko srenjo spada; morebiti da je ta zid v zvezi bil s starim zidom, kteri se pri Reki nahaja, in je pri Valvazorji (k. XII. str. 100) popisan in tudi izrisan. Vseh teh zidov sicer nisem sam ogledoval, pa pravili in pisali so mi od njih verjetni možje, med kterimi je gosp. Križnogorski in pa gosp. Žagar iz Prezida. Vsi ti zidovi so mogli zlo enak namen imeti, namreč za brambo Italije; en del jih bi bil utegoil že pred cesarjem Augustom postavljen biti, ko še Metulum in Terpo nista bila v rimski oblasti, namreč zidovi v Hrušici in pri Ternovem, kteri ležijo v eni meri; drugi del je bil morebiti precej ob Augustovem času utemeljen v brambo zoper ustale Panonce in Dalmatince, ali še le pod poznejimi rimskimi cesarji. Saj pesnik Klaudijan poje o boji med Teodozijem in Eugenijem:

— — — „Ni pomagalo previdnemu vragu,
Da je zagrabil se bil v terdnjavah, in prazen je upadel
Up na zasipe“. (Claudian. de III. cons. Honor.) Hicinger.

Krasopisje.

Železniki na Krajskem.

(Dalje).

Vernimo se zopet k prvemu predmetu nazaj.

Verjetno je, da je dobrih 600 let preteklo, kar so se železniške fužine preselile iz „Dašence“ in „farjevega potoka“ na mesto, kjer dan današnji stojé, kovajoče železo in žeblje in razpošiljaje to robo po svetu. Bile so pa res tudi v starih časih veliko imenitnejše in tudi premožnejše od sedaj. Imele so mnogo predpravice, ktere je slednji novi frižinski škof proti prošnji, kakor pismo (privilegium) od leta 1438 govori, iznova poterjeval. Vsi gojzdi deleč okrog in tudi nekaj polja so bili lastnina teh fužin; vsi kovači, fužinski delavci in rudokopi so bili vojaščine prosti, in celo kmečki fantje, ko so jih po tadanji navadi v vojake lovili, so najdlji tó varno zavetje, ako so srečno sem dospeti zamogli, ker v Železnike stopiti ni bilo nobenemu beriču po nikakoršnem oprasku dovoljeno. Bili so oni kakor posvečen kraj. Še celó hudodelnika, če se je noter zatekel, niso smeli beriči preganjati, ampak zvunaj Železnikov so mogli čakati, dokler jim ga je sodnik, ki je bil edino le ljubljanski, gorski in fužinski gosposki podložen, sam izročil. Manjše pravde so se vse le tó razsojevale, tudi so hudodelniki vse manjši kazni le tó zastajali. Tudi so imeli Železniki lastne gruntne bukve, in so bili vse desetine, laudemij in drugih enakih davšin prosti.

Železa se nekdam ni nič manj in še celó več pridelalo in izdelalo, kakor današnji dan; cena rude in oglja pa je bila veliko nižja, ker se je slednji trudil železnišk rudokop ali sicer delavec biti, in potem se tukajšnjih pravic vdeležiti. Delali so pa takrat tudi na plavžu vse drugač, ko zdaj. Že Valvazor omeni od tega dela, ki se je imenoval „na volka“ delati. Ali „volka“, ki je bil včasih resnično 18 do 25 centov težak, niso prec pod kladvom obdelovati zamogli, kakor on omeni, zakaj slednemu v fužinarstvu le

*) Nam bo prav ljubo, — kakor nam je bilo že tudi to naznanilo, ker nam po tem takem tudi domača skušnja poterjuje, da niso le prazne besede bile, ki jih je Dochnahl govoril v velikem zboru nürenberskem. Pa tudi Bizjakove skušnje učé: naj prav skuša, kdor skuša! Da so natiči okoli jame vertnega gnojnišča se bolje prijeli, nam je očitno znamenje, da, čeravno ni z gnojnico mladim šibicam gnojiti, jim je saj pridno prilivati treba, da nežnim koreninam nikdar živeža ne zmanjka. Vred.